

referat, *Zbornik Odsjeka, vol. 16*). Pri kraju izlaganja minutom šutnje odana je počast preminulim voditeljima (ravnateljima) nekadašnjeg Historijskog instituta, današnjeg Odsjeka, Vladimiru Mošinu, Marku Kostrenčiću, Zlatku Herkovu, Ljubi Bobanu i Igoru Karamanu te ostalim preminulim djelatnicima, koji su svojim marljivim radom, znanjem i sposobnošću ostavili dubok i svijetao trag za budućnost svojim nasljednicima.

Nakon toga bili su pročitani referati o djelatnosti Odsjeka, čije tekstove prilažemo kako su slijedili.

Poslije izlaganja svih sudionika akademik Franjo Šanjek predstavio je dvije edicije Odsjeka za povijesne znanosti HAZU, od kojih 16. svezak *Zbornika*, te prvu knjigu *Rasprava iz hrvatske kulturne prošlosti*, čiji su primjerci bili podijeljeni bivšim i sadašnjim djelatnicima Odsjeka te uzvanicima proslave.

Po završetku službenog dijela, upravitelj Odsjeka zahvalio se svim sudionicima proslave, te ih pozvao na domjenak koji je tom prigodom priredila HAZU, a potom na razgledavanje izložbe djela i radova Odsjeka u Akademijinoj auli. Nakon toga skup se razišao u poslijepodnevnim satima.

Mirjana Matijević – Sokol

Izdavanje povijesnih izvora

UDK 930.22

Akademijin Historijski institut, pa Zavod i sada Odsjek za povijesne znanosti kroz svoju pedesetgodišnju djelatnost u hrvatskoj historiografiji ima posebno mjesto upravo kao institucija kojoj je primarna zadaća bila sakupljati, obrađivati i priređivati za tisak povijesna vrela, odnosno institucionalno nastaviti jednu od temeljnih zadaća same Akademije. Bilo bi najprimjerenije da se sada s ovog mjesta čuje riječ prof. Jakova Stipišića koji je čitav svoj radni vijek, zajedno sa svojim kolegom pokojnim prof. Miljenom Šamšalovićem, proveo radeći upravo na tim poslovima u ovom Institutu, ali on je meni prepustio to kao i često puta prije iskazujući mi svoje povjerenje.

Ponovno je potrebo istaknuti da je svakako na prvom mjestu bio rad na Diplomatičkom zborniku, temeljnoj ediciji, kako Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti tako i hrvatske historiografije. Već kada je osnovana JAZU, uz rad na hrvatskom jeziku, drugi glavni programski zadatak bilo je prikupljanje povijesnih vrela i pokretanje edicija po uzoru na *Monumenta Germaniae Historica* koja bi u više serija sadržavala najvažnije skupine povijesne građe: *Diplomata, Scriptorum, Leges et Statuta, Comitum*. Vrlo brzo je rad na diplomatičkoj građi ukazao na iznimno bogatstvo i njezinu vrijednost, tako da je Diplomatički zbornik, odnosno *Codex diploma-*

ticus, izdvojen kao samostalna edicija čiji je rad koordinirao i posvetio mu sav svoj znanstveni kapacitet Tadija Smičiklas. U tijeku tiskanja 12. sveska Smičiklas je umro, ali je njegov nasljednik Emilije Laszowsky u predgovoru istog sveska istaknuo: "Ostavio je sređene građe za nj sve do 1409. godine. Zato će ovo djelo i dalje nositi njegovo ime". Tako je taj jedinstveni poduhvat nastavio i dalje izlaziti pod imenom Smičiklasov kodeks. Do II. svjetskog rata izašlo je ukupno četrnaest svezaka. Urednici su, nakon Smičiklasove smrti, bili Emilije Laszowsky, pa Marko Kostrenčić. Arhiv Akademije čuvao je Smičiklasovu nedovršenu vrijednu ostavštinu i na poticaj akademika Marka Kostrenčića, novoosnovana znanstvena jedinica JAZU, Historijski institut preuzima to naslijeđe i zadaću da privede kraju veliki projekt, te mu to postaje zaštitni znak unutar srodnih institucija kao i ono da je postao mjesto okupljanja mladih kadrova koji će se osposobiti u različitim pomoćnim povijesnim disciplinama.

Nastavak rada na Smičiklasovu kodeksu podrazumijevao je, u prvom redu, njegov završetak, s tim da je na prvo mjesto stavljen rad na prikupljanju i obrađivanju najstarije građe. Naime, poznato je da je Smičiklas preskočio I. sv. i ostavio je rezervirano mjesto za ta najstarija vrela, – jer je započeo sa sv. II. i gradom XII. st. – kojima je trebalo posvetiti posebnu pozornost, a kao nadomjestak znanstvenoj javnosti, služila je edicija *Documenta* Franje Račkoga, koja je uz diplome imala i druge izvore, tj. narativne i akta.

Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović su, pod uredničkom rukom iskusnog pravnog povjesničara Marka Kostrenčića, nakon mukotrpnog i vrhunskog stručnog i znanstvenog rada sabrali i obradili tu vrlo specifičnu građu hrvatskoga ranog srednjeg vijeka. Nakon dvadesetak godina rada izašao je svakako najvrjedniji svezak diplomatske građe s ispravama od 743. do 1100. godine. Iako su već Ivan Lučić, pa Danijel Farlati, Ivan Kukuljević, a nadasve Franjo Rački skrenuli pozornost, pa i objavili veći dio tih listina, ipak je I. sveskom *Diplomatičkog zbornika*, koji je izašao 1967. godine, hrvatska historiografija dobila izdanje po svim mjerilima egdotičke tzv. interpretativne metode, s kompletnim znanstvenim aparatom koji omogućava ispravno korištenje najranijih isprava. Tako je njihovim arhivskim istraživanjima historiografija dobila još jednu, 29. vladarsku ispravu koja je pokrenula vrlo zanimljivu diplomatsku raspravu. I kada danas uspoređujemo tu ediciju sa sličnima, npr. *Diplomata Hungariae antiquissima*, koja je izašla četvrt stoljeća nakon našeg kodeksa, možemo biti ponosni na obavljeni posao djelatnika ove institucije.

Stipišić i Šamšalović su zatim nastavili rad na dovršenju ostalih svezaka *Diplomatičkog zbornika*. Tako su pod istom uredničkom rukom Marka Kostrenčića 1976. godine za tisak priredili XVI. svezak, dok Jakov Stipišić dovršava sljedeći XVII. svezak 1981. godine. Taj je svezak uredio akademik Stjepan Gunjača. Posljednji XVIII. svezak Smičiklasova kodeksa izišao je iz tiska 1990. godine. Njega je, pod iskusnom rukom Miljena Šamšalovića, a uz pomoć Jakova Stipišića, dovršila skupina mladih djelatnika ovoga Zavoda, a uredio ga je akademik Duje Rendić – Miočević. Time je uglavnom dovršen veliki Smičiklasov projekt kojim je obuhvaćena diplomatska građa do kraja XIV. st. (do 1399.). U međuvremenu je, 1985. godine, započet rad na nadopunama te edicije i djelatnici ovog Zavoda su, nakon

višegodišnjeg istraživačkog rada, prikupili građu iz arhiva, koja iz raznih razloga nije bila dostupna Smičiklasu i suradnicima. Držimo da je upravo ovo prigodan trenutak da se razmisli o nastavljanju edicije po nekim novim, utvrđenim kriterijima, koji bi odgovarali kvaliteti i kvantiteti diplomatske građe iz XV. stoljeća, a ne bi bilo loše niti predložiti da se novim informatičkim pomagala izradi po jedinstvenim mjerilima kazalo za svih osamnaest svezaka, što bi omogućilo njihovo lakše korištenje, čime bi se ispravilo i nedostatke koji proizlaze iz nejednakih kriterija koji su primijenjeni kod izrade kazala.

Notarski spisi, kao jedna specifična vrsta diplomatske građe, također su u ovom Institutu bili istraživani i priređivani za objavu. Tu na prvom mjestu navodimo notarske knjige srednjovjekovnog Kotora koje oslikavaju raznoliku svakodnevnicu života u tom gradu, a u ovom Zavodu prepisana su četiri sveska kotorskih notarskih imbrevijatura. To je jedan vrlo obiman i danas osobito zanimljiv projekt koji, iako započet u vrijeme osnivanja ovog instituta još nije završen. Skupina ondašnjih mladih stručnjaka, od kojih neki nisu više među nama, a bili su ugledni arhivisti, odvjetnici i profesori, koji su u istom Institutu pohađali tečaj pomoćnih povijesnih znanosti u to vrijeme prepisali su te, paleografski zahtjevne, notarske knjige. Prva je objavljena 1951. godine, dok je druga čekala tridesetak godina da se pojavi. Urednik je bio Antun Mayer. Druga je knjiga objavljena u suradnji s Crnogorskom akademijom 1981. godine kao svojevrsna znanstvena pomoć Crnogorskoj akademiji poslije potresa, imajući u vidu na taj način očuvanje hrvatskog povijesnog i kulturnog identiteta u Boki Kotorskoj. Stoga je zadaća budućih djelatnika da se privede kraju i taj posao, odnosno, da se prirede za tisak prepisane treća i četvrta knjiga te, za život srednjovjekovnog grada, iznimno vrijedne građe.

Uz ove velike znanstvene projekte, djelatnici Zavoda su, obzirom na svoj uži interes, istraživali i objavljivali i druge skupine povijesnih vrela. Tako je Miljen Šamšalović u Zborniku Zavoda objavio *Statutarne naredbe za otok Pag iz 1397. godine*, a također u jednom od brojeva Zbornika objavljeni su i *Zapisi Velikog vijetca grada Splita 1352.-1358. godine*. U pripremi su inventari iznimnih pojedinaba, patricija i trgovaca iz Zadra, te jedne splitske notarske knjige. Uz to djelatnici Zavoda kao osobito obrazovani paleografičari i diplomatičari radili su, kao vanjski suradnici, na edicijama u drugim institucijama. Tako je, npr. Jakov Stipišić, u suradnji objavio nekoliko svezaka zadarskih notarskih knjiga.

Svakako je vrijedno spomenuti da su iz rada na ovakvoj građi proizišle mnoge znanstvene diplomatske rasprave. Uz to, kako osim Smičiklasovih uvodnih napomena u drugom svesku nije bilo razrađenih pravila izdavanja povijesne, a posebno diplomatske srednjovjekovne građe, tako su se u hodu morala razrješavati metodološka pitanja, pa je nužno spomenuti rad Jakova Stipišića *Egdotika diplomatskih izvora u prošlosti i danas* koja je polazna osnova svakom istraživaču i priređivaču diplomatske građe, a koja je na neki način izraz jedne diplomatske škole s temeljima u ovom Akademijinom Zavodu. Isti rezultat dali su tečajevi iz pomoćnih povijesnih disciplina održavani na samom početku djelovanja ove institucije koje su pohađali mnogi istraživači hrvatskog srednjovjekovlja. Posljednji od njih održan je u školskoj godini 1985./86. Smatramo da bi zbog pomagala kojima raspolaže sadašnji Odsjek za povijesne znanosti trebalo nastaviti s tom praksom.

Uz to, moramo spomenuti jedan vrijedan poduhvat koji je prije dvadesetak godina ondašnji Zavod na poticaj prof. Marijana Bručića, ravnatelja Klasične gimnazije, a uz pomoć i drugih znanstvenih i stručnih institucija, proveo u djelo, kao izraz brige za kadrove. Naime, u jeku Šušarove reforme srednjoškolskog obrazovanja, koja je imala za cilj što brže finalno osposobljavanje srednjoškolskih kadrova, zaprijetila je opasnost ukidanja klasičnih gimnazija (a tada ih je bilo samo dvije: zagrebačka i splitska), ovaj je Zavod, uz pomoć djelatnika zagrebačke Klasične gimnazije, izradio program srednjoškolskog obrazovanja, koji je udovoljavao ondašnjim kriterijima Ministarstva prosvjete, te zadržao *mutatis mutandis* program klasične gimnazije. Smatra se da je to bio vrlo važan poduhvat, koji je uspio sačuvati kontinuitet klasičnog obrazovanja i tako lakše premostiti razdoblje do nove školske reforme devedesetih godina.

I na kraju držim svojom moralnom i ljudskom obvezom da se s ovoga mjesta posebno zahvalim prof. Jakovu Stipišiću, čijim je djelovanjem ponajviše obilježena naprijed iznesena djelatnost Zavoda. Želim mu zahvaliti na znanstvenoj i stručnoj nesebičnosti, jer je nama mladima uvijek iskazivao povjerenje i uveo nas u svijet koji je ponekad izgledao nepristupačan. Hvala Vam Barba!

Vesna Gamulin Tudjina

Monografije, studije i priručnici članova Odsjeka

UDK 93/94(01)

Od svog osnutka Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti davala je istaknuto mjesto objavljivanju izvora za hrvatsku povijest, što je uvijek i bila primarna svrha postojanja našeg Zavoda. Međutim, tijekom proteklih 50 godina kao rezultat rada u osnovi zacrtanog na građi, proizašlo je mnoštvo studija, monografija i priručnika vezanih uz razne grupe izvora-građe, pa time i uz razne teme.

Vrlo je širok i vremenski raspon tema kojima se u Zavodu bavilo i bavi – od razdoblja hrvatskih narodnih vladara, preko razvijenog srednjeg vijeka, historiografije kod nas posebno bogatog razdoblja humanizma, sve do gospodarske i demografske povijesti čak do polovice 19. stoljeća.

Svaki pokušaj sistematizacije radova izraslih iz susreta pojedinih znanstvenika i njihovih pojedinačnih znanstvenih interesa sa specifičnom građom, nailazi na brojna pitanja, pa onda i probleme njihove klasifikacije. Kod ovako specifične građe koji put, pa čak i često, teško je odrediti granicu, odnosno kategoriju unutar koje bi se pojedini rad trebao svrstati. Razgraničenja unutar kategorija iz naslova nisu ni pošto jednoznačna. Tako se samo po sebi postavlja pitanje, posebno s obzirom na vrijednost doprinosa znanosti, (bilo da se radi o studijama ili čak monografija-